

Miksi oikeastaan teemme niitä asioita, joita teemme?

Huomioita käytäntöjemme konstitutiivisista ja regulatiivista pyrkimyksistä

Sami Pihlström

Kuvitellaan, että shakinpelaajalta kysyttäisiin, kumpi on hänelle tärkeämpi päämäärä: matin tekeminen vastustajan kuninkaasta vai upseerin kehittäminen nopeasti peliin keskustan haltuun ottamiseksi? Liki jokaisen shakinharrastajan välitön reaktio tällaiseen kysymykseen olisi, että siinä koetetaan vertailla vertailukelvottomia, asettaa virheellisesti eri tasoille kuuluvat asiat samalle viivalle. Matin tekeminen vastustajasta on shakkipelin pääpyrkimys – jopa eräässä mielessä sen ainoa varsinainen pyrkimys – koska pelissä voittaminen *määritellään* matin tekemisen käsitteen avulla. Shakissa voittaminen on vastustajan saamista mattiin, joten peliin ryhtyminen (aidosti, tosissaan) merkitsee tähän päämäärään sitoutumista. Jollei siihen sitouduta, ei oikeastaan edes pelata shakkia.

Pelin päämäärän edistämiseksi on tietenkin perinteisten shakkistrategioiden mukaan tärkeää kehittää upseerit nopeasti peliin ja ottaa keskusta haltuun. Mutta nuo päämäärät ovat alisteisia varsinaiselle (ainoalle) pyrkimykselle, voitolle eli matille. (Jos mahdollisuus voittoon on mennyt, pelaaja voi tietenkin tavoitella pääpyrkimyksensä tasapeliä, mutta tämäkin tilanne on alisteinen kamppailulle voitosta.)

Sekä kansainvälisessä että suomalaisessa talousuutisoinnissa on talvella 2019–2020 raportoitu muiden muassa suuryritysten

johtajille tehdyistä kyselyistä, joissa on asetettu vertailtaviksi voiton tuottaminen omistajille ja esimerkiksi yhteiskunnallisesti vastuullinen toiminta tai henkilöstön hyvä kohtelu yritystoiminnan pyrkimyksinä. Tämä vertailu muistuttaa nähdäkseni edellä esiteltyä shakkiesimerkkiä. Samoin kuin matin tekeminen vastustajasta on shakin *konstitutiivinen* piirre – pyrkimys, jonka toteuttaminen määrittää shakkipeliä, siis pyrkimys, johon on sitouduttava, jotta ylipäänsä pelattaisiin kyseistä peliä – voidaan ajatella, että voiton tuottaminen on ainakin perinteisessä liiketoiminnassa yrityksen konstitutiivinen, määrittelevä pyrkimys. Liikeyritys on olemassa tuottaakseen omistajilleen voittoa. Mistään muusta syystä yritys ei ole olemassa, eikä sen toimintaa määritä tai tiukasti ottaen edes voi määrittää mikään muu varsinainen päämäärä.

Yritykset voivat tietenkin tehdä pääpyrkimyksensä puitteissa monenlaisia hyviä tai pahoja asioita, esimerkiksi suojella tai pilata ympäristöä ja kohdella työntekijöitään kunnioittavasti tai alistavasti. Yritystoiminnalla voidaan pelastaa maailmaa tai turmella sitä, ja monen suuryrityksen toiminta tuottaa niin hyvää kuin pahaa-kin jälkeä. Tällaiset pyrkimykset ovat kuitenkin ulkoisia itse päätavoitteen eli toiminnan konstitutiivisen pyrkimyksen kannalta. Yritys ei ole olemassa kohdellakseen henkilöstöään hyvin tai tuot-

taakseen yhteisöllistä hyvää (tai pahaa) vaan maksimoidakseen omistajiensa varallisuuden pitkällä aikavälillä. On nähdäkseni yritystoiminnan luonteen (tahallista tai tahatonta) hämärtämistä väittäen toisin – ja onkin siksi hiukan hämmentävää, että enemmistö yritysjohdajista näyttää nykyään mieltävän yritysten toimivan muunkin kuin vain voiton maksimoinnin pääpyrkimyksen ohjaamina. (Vai onko tämä hämmentävää vain kaltaiselleni kriittistä näkökulmaa etsivälle ulkopuoliselle tarkkailijalle, joka yrittää tehdä selkoa yritystoimintaa ja muita käytäntöjämme ohjaavasta ajattelun logiikasta?)

Sisäinen ja ulkoinen

Shakki ja liiketoiminta toimivat tässä esimerkkeinä inhimillisistä käytännöistä, joiden perusluonnetta voidaan analysoida tarkastelemalla niitä päämääriä, joihin ne ”sisäisesti” (konstitutiivisesti) pyrkivät, eli päämääriä, joiden tavoitteluun sitoutuminen olennaisesti määrittää niitä. Tällaista tarkastelua voidaan pitää eräänlaisena (laajassa mielessä) *pragmaattisena* analyysinä. Kun koetamme ymmärtää inhimillistä toimintaa tässä ihmisen maailmassa, meidän on paikallaan kiinnittää huomiota siihen, miksi oikeastaan (viime kädessä, ”loppujen lopuksi”) teemme käytäntöjemme puitteissa juuri niitä asioita, joita teemme, eli mikä toimiamme pohjimmiltaan ohjaa.

Jos huomiomme kiinnittyy pääpyrkimyksen kannalta toissijaiseen asiaan, saatamme käsittää koko tarkastelemamme toiminnan luonteen väärin. Esimerkiksi kuvattaessa ikkunan avaamista huoneen tuulettamiseen tähtäävänä tekona – akateemikko Georg Henrik von Wrightin klassista esimerkkiä mukaillen – lienee tarpeetonta käsitellä ikkunan avaavan käden motorisia liikkeitä kovin yksityiskohtaisesti teon perusluonteen ymmärtämiseksi.

Filosofisessa tarkastelussa on siis olennaista ymmärtää ihmisen (yksilöllistä ja yhteisöllistä) käytäntösidonnaista maailmassa olemista niiden tehtävien ja tavoitteiden kautta, jotka ”sisäisesti” määrittävät käytäntöjämme (tai kuten pragmatistit sanoisivat, toiminnan tapojamme) eli jotka tekevät noista käytännöistä juuri niitä käytäntöjä, joita ne ovat. Jos näiden määrittävien pyrkimysten sijasta toimintaa ohjaavat muut pyrkimykset, kyse onkin tavallaan eri käytännöstä. Saatan avata ja sulkea ikkunaa lihaskuntoliikkeiden suorittamiseksi, enkä tällöin varsinaisesti osallistukaan huoneen tuulettamisen käytäntöön (vaikka huone samalla tuulettuisikin).

Kyse *ei* nähdäkseni ole suoraviivaisesta erottelusta *itseisarvojen* ja *välinearvojen* välillä. Esimerkiksi yritys ei varsinaiseen konstitutiiviseen päämääränsä eli voiton tavoitteluun sitoutuessaankaan suinkaan välttämättä kohtele henkilöstöään ”vain välineenä”. Pikemminkin työntekijöiden ei-välineellistävä, aidosti kunnioittava kohtelu voi (suotuisassa tapauksessa) kvalifioida ja osaltaan määrittää sitä tapaa, jolla yritys toteuttaa varsinaisia tehtäviään. Se on tällöin osa tuon tehtävän suorittamista, ei vain väline sitä varten.

Silti se ei ole itse tehtävä tai päämäärä, johon pyritään. Samoin voidaan periaatteessa ajatella shakissa keskustan haltuun ottamisesta, vaikka shakin kaltaisen rajatun pelin tapauksessa itseis- ja välinearvojen välinen ero voidaan yleensä asettaa suoraviivaisemmin. Henkilöstön hyvä kohtelu tai yrityksen yhteiskuntavastuu on väistämättä ”ulkoisessa” suhteessa yritystoiminnan sisäiseen pyrkimykseen eli voiton tavoitteluun, mutta se voi silti olla ikään kuin osa tuon varsinaisen tavoitteen edistämistä, tapa, jolla sitä kohti edetään.

Sisäisen ja ulkoisen välistä rajanvetoa täsmentäen voitaneen filosofisesti sanoa, että kyse on *konstitutiivisten* ja *regulatiivisten* tavoitteiden välisestä suhteesta: yritystoimintaa konstituoivat voiton tavoittelu, koska juuri voiton tavoittelu tekee toiminnasta yritystoimintaa (jonkin muun, esimerkiksi hyväntekeväisyyden, sijasta), mutta tätä toimintaa voi säädellä eli reguloida aito, ei-välineellinen pyrkimys edistää tuota tavoitetta yhteiskuntavastuuta kantaan. Tämä erottelu on olennaisessa asemassa esimerkiksi Immanuel Kantin kriittisen filosofian tarkasteluissa ”järjen ideoista”: maailmaa koskevan tutkimuksen kannalta sielun, Jumalan ja vapauden ideat voivat toimia regulatiivisessa roolissa, mutta ne eivät ole tiedollisen kokemuksen kannalta konstitutiivisia samaan tapaan kuin esimerkiksi intuition muodot aika ja avaruus tai puhtaat ymmärryskäsitteet eli kategoriat, kuten kausaliteetti.

Shakkianalogiaa vielä jatkaen: konstitutiiviset pyrkimykset ja säännöt määrittävät, mistä koko pelissä on kysymys – miten nappuloita siirretään, mitä matti ja siten pelin voittaminen tai häviä-

minen tarkoittavat ja niin edelleen – kun taas regulatiiviset säännöt määrittävät, kuinka peliä pelataan menestyksekkäästi sen konstitutiivista tavoitetta silmällä pitäen. Shakkia on mahdollista pelata välittämättä regulatiivisista säännöistä, mutta jos rikotaan konstitutiivisia sääntöjä, ei enää pelata shakkia. Vastaavasti toiminnan konstitutiivisten päämäärien alistaminen ei-konstitutiivisille – tai niiden asettaminen suoraan näihin verrattaviksi, samalle viivalle – hämärtää sen, mistä koko toiminnassa ylipäänsä on kyse.

Yliopistojen yhteiskunnallinen vuorovaikutus

Samat kysymykset, jotka edellä on esitetty shakista ja liiketoiminnasta, voidaan analogia-ajatusta kehitellen esittää myös vaikkapa yliopistoista ja tieteellisestä tutkimuksesta. Esimerkiksi tutkimusrahoituksen hankkiminen on nyky-yliopistossa joskus mielletty liiankin ”itseisarvoiseksi” pyrkimykseksi, ikään kuin tutkijan toiminnan varsinaiseksi päämääräksi. Yliopiston ja sen puitteissa toimivien tutkijoiden varsinaisena päämääränä ei kuitenkaan ole hankkia mahdollisimman paljon tutkimusrahoitusta (itselleen tai yliopistolleen) – rahassa mitattavan voiton tavoitteluhan on pikemminkin yritysten kuin yliopistojen tehtävä – vaan hankkia ja käyttää rahoitusta päätavoitteiden eli tutkimuksen ja siihen perustuvan opetuksen edistämiseen.

Moni yliopistossa työskentelevä saattaa myös olla turhautunut kaikkeen kehittämistoimintaan ja -diskurssiin, jotka – sinänsä hyvin tarkoituksin – vievät aikaa perustehtävien suorittamiselta ja taval-

laan ”ulkoistavat” (eli vanhaa poliittisestikin latautunutta sanaa käyttäen ”vieraannuttavat”) työn tekijän työstään ja sen tuloksista. Niin tärkeää kuin vaikkapa digitaalisen opetuksen kehittäminen, tutkintojen työelämärelevanssin täsmentäminen, kansainvälisten kumppanuuksien muodostaminen tai yliopiston brändin kirkastaminen ehkä ovatkin, nämä eivät voi olla toiminnan ydintä eivätkä sitä varsinaisesti ohjaavia pyrkimyksiä. Olisi tieteen edistymisen kannalta olennaista, että professorien ja yliopiston muun tutkimus- ja opetushenkilöstön työajasta mahdollisimman pieni osa kuluisi tämänaikaan asioihin.

Vastaavasti voidaan tarkastella yliopistojen ”kolmanneksi tehtäväksi” usein mainittua yhteiskunnallista vuorovaikutusta. Kolmannesta tehtävästä keskusteltaessa viitataan yleensä yliopistolakiin – kuitenkin yleensä huomioimatta, että yliopistolain nojalla kyse nimenomaan ei ole kolmannesta erillisestä tehtävästä. Yliopistolain 2§:n mukaan yliopistojen tehtävänä on ”edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa”. Näin ollen harjoitetun toiminnan varsinaiset – konstitutiiviset – päämäärät liittyvät vapaaseen tutkimukseen, sivistykseen, opetukseen ja kasvatukseen. *Nämä* ovat yliopistojen tehtävät, ja ilman sitoutumista juuri näiden tehtävien suorittamiseen yliopisto ei siis oikeastaan ole yliopisto. Näiden tehtävien kanssa ”samalle viivalle” ei asetu mikään muu.

Sama lainpykälä lisää, että näitä tehtäviä suorittaessaan yliopiston tulee harjoittaa muun muassa yh-

teiskunnallista vuorovaikutusta: ”Tehtäviään hoitaessaan yliopiston tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.” Yhteiskunnallinen vuorovaikutus on näin ollen – konstitutiivisen, yliopistoa määrittävän tehtävän sijasta – eräänlainen toimintaa ohjaava regulatiivinen pyrkimys, jotakin sellaista, joka kvalifioi tuon varsinaisen tehtävän (tai tehtävien) suorittamisen prosessia – hieman samaan tapaan kuin yhteiskunnallisen vastuun kantaminen tai jokin muu hyvän tekemisen muoto voi ohjata yrityksen päätehtävän suorittamista. ”Kolmannesta tehtävästä” puhuminen on tässä yhteydessä harhaanjohtavaa, *fake news*.

Toisaalta yliopistolain professoreja koskevassa kohdassa kyllä säädetään, että professorien tulee (tutkimus- ja opetustehtävien lisäksi) muun muassa osallistua yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen alallaan. Mutta kukapa professori ei näin tekisi jo pelkästään siksi, että hän ohjaa ja kasvat-
taa opiskelijoita asiantuntijoiksi yhteiskunnan eri toimiin?

On kuitenkin tieteenfilosofinen kysymys, mikä varsinaisesti on *tutkimuksen* päämäärä. Esimerkiksi akateemikko Ilkka Niiniluodon jo usean sukupolven lukemissa tieteenfilosofian oppikirjoissa *Johdatus tieteenfilosofiaan* (Otava, 1980) ja *Johdatus tieteelliseen ajatteluun* (yhdessä Leila Haaparannan kanssa, *Gaudeamus*, 1986/2016) esitetään, että tiede tavoittelee ensisijaisesti uutta tietoa ja siten totuutta maailmasta; käytännölliset sovellukset ovat tälle pääpyrkimykselle alisteisia. On myös tapana tehdä erottelu

perus- ja *soveltavan tutkimuksen* välillä. Tällöin perustutkimus etsii nimenomaan tietoja ja totuutta niiden itsensä vuoksi, kun taas soveltavan tutkimuksen pyrkimyksenä on erilaisten käytännöllisten päämäärien ja niiden saavuttamisen välttämättömien edellytysten välisiä suhteita koskeva tieto (”jos halutaan saavuttaa X, täytyy tehdä Y”). Usein korostetaan aivan aiheellisesti, että soveltavan tutkimuksen tuottama ongelmanratkaisukyky edellyttää taustakseen käytännöllisistä sovelluspyrkimyksistä riippumattoman perustutkimuksen tuottamaa ymmärrystä maailmasta.

Toisaalta tieteellisen tutkimuksen harjoittamisen konkreettisisa konteksteissa saattaa olla ongelmallista asettaa mitään terävää jakoa perus- ja soveltavan tutkimuksen välille. Teoreettisen perustutkimuksenkin tapauksessa on joskus filosofisin perustein kiistetty, että totuus olisi tutkimuksen päämäärä. Sitä on esimerkiksi saatettu pitää utooppisena, saavutettavaksi mahdottomana päämääränä. Esimerkiksi Thomas Kuhnin kuuluisan tieteen kehitystä ja tieteellisiä ”vallankumouksia” koskevan teorian mukaan tutkimuksen päämääränä tieteenalaa määrittävän paradigman puitteissa on pikemminkin hyvin määriteltyjen ongelmien ratkaiseminen (”*puzzle-solving*”), siis jonkinlainen ongelmanratkaisukyky, kuin paradigmat tai teoriasta riippumattoman totuuden saavuttaminen. Klassikkoteoksessaan *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) Kuhn argumentoi tieteenhistoriallisen evidenssinsä pohjalta, että kun vallitseva paradigma tieteellisessä vallankumouksessa korvautuu uudella, käsitys tutkimuksen päämääristä ja jaetuista

lähtökohdista voi hyvinkin perusteellisesti muuttua.

Näistä filosofisista erimielisyyksistä huolimatta on selvää, että yliopistolaissa määritelty yliopistojen tehtäväkenttä käsittää nimenomaan tutkimuksen, siihen perustuvan opetuksen ja opiskelijoiden kasvattamisen – ei siis suinkaan erillisenä eikä varsinaakaan toimintaa sisäisesti konstituivana tehtävänä yhteiskunnallista vuorovaikutusta. Yliopistojen yhteiskunnallinen vaikuttavuus näyttäytyykin vahvimmillaan niiden opetus- ja kasvatustehtävien tuloksissa. Tästä on helppoa olla samaa mieltä, vaikkei löytyisi yhteisesti hyväksytyä tapaa ymmärtää tutkimuksen itsensä päämäärä. Ehdotankin, että lakkaamme puhumasta yliopistojen ”kolmannesta tehtävästä” ja ymmärrämme yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tavallaan sekä tärkeämpänä että vähemmän tärkeänä kuin näin puhuttaessa: se määrittää kaikkia yliopistollisia tehtäviä muttei ole itse varsinaisen (erillinen) tehtävä.

Moraali vai hyvinvointi?

Samantapaisia kysymyksiä sisäisten ja ulkoisten tai konstitutiivisten ja regulatiivisten päämäärien suhteesta nousee esiin, analogiaa jatkaen, muillakin elämänalueilla – monien muidenkin käytäntöjemme yhteydessä. Esimerkiksi kaunokirjallisuuden lukemista mainostetaan nykyisin tuostakin aivojen ja hyvinvoinnin kannalta hyödyllisenä puuhana. Kuten professori Sari Kivistön kanssa julkaisemassani teoksessa *Sivistyksen puolustus: Miksi akateemista elämää tarvitaan?* (Gaudeamus, 2018) korostetaan,

tällainen tapa mieltää kirjallisuuden tai yleisemmin taiteen merkitys on kapeakatseisen välineellistävää. Taiteella, kuten tieteellä, on sisäisiä päämääriä, jotka eivät redusoidu niiden tuottamaan ulkoiseen ”hyötyyn”. Sama pätee muihinkin vakaviin inhimillisiin käytäntöihin, kuten uskontoon, vaikka uskonnollisuudenkin terveys- ja hyvinvointivaikutuksista (ja vastaavasti jäseniään alistavien uskonnollisten yhteisöjen hyvinvointia heikentävistä vaikutuksista) on sinänsä aiheellisesti puhuttu.

Kaikkein ongelmallisimmalta konstitutiivisten ja regulatiivisten pyrkimysten sekoittaminen vaikuttaa mielestäni moraalien alueella. Kuten kirjassani *Ota elämä vakavasti: Negatiivisen ajattelijan opas* (ntamo, 2018) koetan esittää, on vaarallista ja moraalien merkitystä elämässämme kiihdyttävää tarkastella moraaliseen näkökulmaan asettumista esimerkiksi yksilön oman hyvinvoinnin tai vaikkapa työyhteisön toimintakyvyn edistämisen valossa. Vaikka moraalinen toiminta saattaa merkityksellistää yksilöllistä ja yhteisöllistä elämäämme ja saatamme voida itsekkin paremmin tehdesämme hyvää muille, nämä eivät voi olla hyvän tekemisen päämääriä (yhtään sen enempää kuin moraalisesti luonnehdittava hyvän tekeminen itse voi olla esimerkiksi voittoa tavoittelevan yritystoiminnan varsinaisen päämäärä).

Banaaleimmillaan moraalien näkökulma elämäämme kokonaisuudessaan määrittävänä redusoiuu esimerkiksi ”empatian taitojen” työelämähyötyjen hokemiseksi. Tällaisesta diskurssista on valitettavasti kadonnut käsitys siitä, mikä tekee moraalien vaatimuksista nimenomaan moraalisia.

Rajat ja niiden rikkominen

Elämä olisi helppoa, jos käytäntöjemme rajat olisivat veitsenterävät. Toimintamme ja pyrkimyksemme asettuvat kuitenkin monin tavoin ristikkäin ja lomittain, ja siksi on ymmärrettävää, että myös käsitykset käytäntöjä konstituivista päämääristä monesti hämärtyvät. Arvioimme väistämättä käytäntöjämme toisten käytäntöjen näkökulmasta. Esimerkiksi moraalien näkökulmasta voidaan arvioida niin tiedettä kuin liiketoimintaa-kin tai mitä tahansa muuta inhimillistä toimintaa. Tällöin kuitenkin arvioidaan nimenomaan näillä aloilla toimivia ihmisiä, heidän tavoitteitaan, perusteitaan ja toimintatapojaan. On paljon ongelmallisempaa tai jopa mieletöntä pitää yritystä tai yliopistoa sellaisenaan moraalisenä toimijana – mutta niiden puitteissa toimivina ihmisenä ansaitsemme luonnollisesti kaiken mahdollisen moraalisen kriittikin (tai kenties joskus harvoin kiitoksenkin).

Käytäntöjemme välisissä suhteissa ja siten jopa niiden konstitutiivisissa päämääriissä voidaan myös, ainakin pitkällä aikavälillä, havaita merkittäviä historiallisia muutoksia. Esimerkiksi keskiajalla niin tiedettä kuin taidettakin harjoitettiin kristillisen maailmankuvan ja kirkon ohjauksessa, *ad maiorem Dei gloriam*. Toisaalta: vaikka vaikuttaa siltä, että ”tieteiden äidiltä” filosofialta nykyisin odotetaan yhä enemmän käytännöllistä sovellettavuutta ja hyötyä, ratkaisukeskeyttä ja ehkä jopa hyvinvoinnin edistämistä – maailman puhtaasti intellektuaalisen ymmärtämisen sijaan – tämä on kyllä ollut filosofian keskeisenä tehtävänä antiikista asti. Kaikki antiikin filosofiset kou-

lukunat tavoittelivat paitsi todellisuuden käsittämistä järjen keinoin myös hyvää elämää; filosofialla oli aina myös terapeuttinen, hyvinvointia tuova funktionsa. (Onko filosofia kaikesta abstraktiudesta huolimatta siis jollakin konstitutiivisella tavalla ”soveltavaa” eikä ainakaan yksinomaan teoreettista, kenties kuin lääketiede?)

Niin kutsutussa ”postmodernissa tilanteessa” (sikäli kuin sellaisesta nyky-yhteiskunnassa on enää asianmukaista puhua) käytäntöjen rajoja saatetaan myös rikkoa tarkoitukseksi. Moderni sen lisäksi maailmanjärjestys inhimillisten toimimiehe toistaan eroteltavine konstitutiivisine piirteineen fragmentoituu. Niinpä esimerkiksi liiketoiminnalta odotetaankin ympäristönsuojelua tai muuta hyvän tekemistä ja tieteeltä yhteiskunnallisia tai kaupallisia sovelluksia. Siksi meistä kenties tuntuu joskus hieman samalta kuin shakkimestarista tuntuisi, jos häneltä odotettaisiin, että hän tekee nappuloita siirrellessään myös jalkapallomaaleja tai hyppää välillä korkeushyppyä.

Toki ilman postmodernia maailmaakin rajat saattavat olla häilyviä ja epäselviä. Taiteellisia päämääriä tavoitteleva kirjallisuus on myös liiketoimintaa, voittoa tavoittelevien yritysten johtajien tai omistajien tekemisiä voidaan ja pitää tarkastella myös moraalien kannalta, ja puhtaintakin perustutkimusta harjoittava yliopistointellektuelli on myös kansalainen, yhteiskunnallinen toimija, joka ei voi paeta yhteiskunnallista vuorovaikutustaan muiden kanssa edes erakoitumalla (aivan suotta parjattuun) tutkijakammioonsa. Mutta inhimillisten käytäntöjen välisiä rajoja ei kannattaisi hämärtää yhtään enempiä kuin on välttämätöntä.

On myös ymmärrettävä, ettei konstitutiivisuuden ja regulatiivisuuden välisen erottelun olennainen merkitys rajoitu ”hyvinä” pitämiimme päämääriin ja käytäntöihin. On myös toimia, joihin ryhdytään pahojen pyrkimysten vuoksi. Liiketoiminnan sivutuotteena tapahtuva ympäristön pilaaminen tai henkilöstön sortaminen ei liene tällainen toimi, koska se ei konstitutiivisesti motivoi itse käytäntöä. Mutta vakavampiakin esimerkkejä löytyy: jos holokaustin toteuttaminen ymmärretään liian väli-neellisesti (tai regulatiivisesti) vain osana natsien sotapyrkimyksiä, joudutaan hakoteille. Juutalaisten murhaaminen oli kolmannen valtakunnan varsinainen päämäärä, natsismin konstitutiivinen tehtävä, jota varten sotaa suurelta osin käytiin. Vaikka keskitysleirien ja koko kansallissosialistisen murhako-neiston logistiikan rakentaminen vei resursseja sotaponnisteluilta ja saattoi siten jouduttaa natsi-Saksan tappiota, olisi lyhytnäköistä arvioida tämä instrumentaaliseksi irrationaalisuudeksi. Murhaaminen oli päämäärä itsessään. Siksi natsit suurelta osin onnistuivat tavoitteissaan, vaikka hävisivät sodan. Käytännöt itse määrittävät onnistumisensa kriteerit (kuten esimerkiksi Alasdair MacIntyre on osuvasti muistuttanut).

Kohti selkeyttä?

Ehdotan, että konstitutiivisten ja regulatiivisten päämäärien (ja niiden tavoittelemisen kannalta olennaisen sääntöjen) väliseen erotteluun suhtaudutaan paljon vakavammin kuin nykyisin usein on tapana, keskusteltiinpa moraalista, tutkimuksesta, yliopistojen yhteiskunnallisesta vuorovaikutuksesta tai liike-elämän etiikasta. Käsit-

teitä ei tulisi sotkea enempiä kuin on aivan pakko. Täydelliseen selkeyteen ei koskaan päästä, mutta turhaa, vältettävissä olevaa epäselvyyttä on hyvä kaihtaa.

Selkeyden pyrkimyksellä on monenlaisia konkreettisia seurauksia. Esimerkiksi ilmastokriisin torjuntaa tai henkilöstön kunnioittavaa kohtelua ei liene syytä jättää yritysten (tai ihmisten) vapaaehtoisen hyväntahtoisuuden varaan, koska nämä eivät ole yritysten varsinaisia tehtäviä. Moni yritysjohtaja, omistaja, sijoittaja, työntekijä tai asiakas varmasti pyrkii vilpittömästi hyvään, mutta liike-elämän sisäinen logiikka ei tähän ketään heistä pakota. Siksi toiminnan tulee olla oikealla tavalla säädeltyä, ja esimerkiksi ympäristön suojelemiseen on rakennettava vahvasti ohjaavia verotus- ja muita kannustimia. Yrityksiltä voidaan ja tulee odottaa ilmastokriisin torjuntaa niin (ja vain niin), että ilmasto- ja ympäristönäkökohdat asetetaan erottamattomasti osaksi yritysten toimintaa itseään: ympäristön tuhoamisesta ja esimerkiksi suuresta hiilijalanjäljestä täytyy tulla kannattamattomia (ainakin pitkällä aikavälillä), siis aidosti kannattamattomia tiukan taloudellisen tarkastelun mielessä. Tähän ei ohjaa hyvä tahto vaan esimerkiksi haittaverotus – tai vähitellen kannustimeksi kääntyvä asiakkaiden ajattelun muuttuminen. Ohjasipa liiketoimintaa oikeaan suuntaan mikä tahansa kannustin, olennaista on, että toiminnan suotuisat tai epäsuotuisat vaikutukset alistetaan oikein ymmärretylle konstitutiiviselle päämäärälle eli voiton maksimoinnille (pitkällä aikavälillä). Muuten on vaarana, että pyrkimys viedä yrityksiä kohti yleisempää hyvää vesittyy epämääräisen hyväntahtoiseksi höttöpuheeksi, joka vain sotkee asioita.

Yliopistolta yhteiskunnallista vuorovaikutusta odottavan poliitikon tai kansalaisen – tai yliopiston hallinnossa toimivan innovaatioiden dynaamisen edistäjän – puolestaan tulisi käsittää, ettei yhteiskunnallinen vuorovaikutus muutu yliopistojen varsinaiseksi tehtäväksi, vaikka sitä kuinka suureen ääneen hoettaisiin. Yliopiston tehtävien suorittaminen on yhteiskunnallisesti vaikuttavaa silloin, kun kyseisiä tehtäviä hoidetaan mahdollisimman laadukkaasti juuri niinä tehtävinä, joita ne ovat.

Viime kädessä kaikki toimintamme on aina alistettavissa moraaliselle arvioinnille. Siksi katsoisin moraalisten ”käytäntöjen”

olevan eräänlaisessa erityisasemassa muihin inhimillisiin käytäntöihin nähden. Esitän *Ota elämä vakavasti* -teoksessani, etteivät nuo käytännöt ole ikään kuin missään ”paikassa” maailmassamme vaan kaikkialla ja siksi vailla omaa paikkaa tai toiminta-aluetta. Lopulta sekin on moraalinen kysymys, miten näemme kaikkien (muiden) käytäntöjemme ja niitä ohjaavien pyrkimysten väliset suhteet. Tällaisen metatason tarkastelun filosofinen relevanssi on ilmeinen – käytäntöjen keskinäisiä suhteita on tarkasteltava filosofisesti problematisoiden, aina kriittisen etäisyyden päästä.

Joskus, kuten kevään 2020 koronaepidemian yhteydessä, saattaa myös osoittautua, että elämämme käytännöt – esimerkiksi talous, tutkimus ja moraali – kietoutuvatkin toisiinsa eri tavoin ja kenties tiiviimmin kuin olemme kuvitelleet. Tällöin on erityisen tärkeää, että ymmärrämme, mitä nuo käytännöt ”sisäisesti” merkitsevät (tai ovat aiemmin merkinneet), jotta ymmärtäisimme, miten niiden keskinäisten suhteiden muutokset maailmaamme muuttavat. ■